

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
АПН УКРАЇНИ

ЛІСНЕВСЬКА АЛЛА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 159.922:316.62

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

19.00.11 – політична психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т.Г. Шевченка

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук, доцент
Скок Микола Андрійович
декан психолого-педагогічного факультету
Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т.Г. Шевченка

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, доцент
Хазратова Нігора Вікторівна,
завідувач кафедри психології
Київського славістичного університету

кандидат психологічних наук
Яблонська Тетяна Миколаївна,
старший науковий співробітник
лабораторії психології особистості ім. П.Р. Чамати
Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України

Захист відбудеться „24” червня 2010 р. о 13.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.457.01 в Інституті соціальної та політичної психології АПН України за адресою: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту соціальної та політичної психології АПН України за адресою: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15.

Автореферат розіслано „ ___” травня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник

І.В. Жадан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розбудова громадянського суспільства в Україні потребує активної політичної позиції з боку кожного суб'єкта політичних відносин, спрямованості його політичних дій на інтереси тих спільнот, з якими він себе ідентифікує. Основою здійснення таких політичних дій виступає політична активність, яка зумовлює особливості залученості до політичного життя.

Особливо актуальною є проблема вивчення політичної активності молоді – тієї частини громадян України, яка визначатиме протягом наступних десятиліть характер політичної системи та політичний розвиток суспільства. Відсутність в Україні системи узгоджених вимог щодо політичного виховання молоді є небезпечною як для молодого покоління, так і для держави. У зв'язку з цим необхідно виділити ті психологічні чинники, які в найбільшій мірі зумовлюють політичну активність молоді, що дозволить організувати вплив на процес становлення її громадянської позиції. Серед цих психологічних чинників важливе місце займають індивідуально-психологічні характеристики особистості і психологічні особливості мікросередовища, які відображають взаємозв'язок між особистістю та її безпосереднім соціальним оточенням.

Різноманітні аспекти політичної активності особистості розглядаються в працях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Серед вітчизняних науковців, які розкривають психологічний зміст феномена політичної активності особистості, слід назвати М. Білик, І. Білоус, О. Боришпольця, С. Грабовську, Н. Дембицьку, І. Жадан, Л. Кияшко, А. Краснякову, Б. Мар'єнка, серед зарубіжних науковців – Д. Гончарова, І. Гоптареву, Г. Дилигенського, Д. Ольшанського, В. Трошихіна, О. Юр'єва.

Проблема психологічних чинників політичної активності особистості знайшла своє відображення як у політичній психології, так і в соціології та політології. Так, Г. Алмонд, М. Білик, І. Білоконь, С. Верба, С. Грабовська, М. Дідух, М. Добрускін, Р. Карковська, Б. Мар'єнко, О. Петрунько, Т. Поснова розкривають зміст політичної культури особистості як внутрішньої передумови її політичної активності. В. Васютинський, М. Гнатко, Г. Дилигенський, Д. Ольшанський, М. Слюсаревський, Н. Хазратова підкреслюють значення масової політичної свідомості в детермінації залученості особистості до політичного життя. В. Бобахо, Д. Гончаров, І. Гоптарєва, С. Левкова, Т. Яблонська визначають особливості мікросередовища, які впливають на рівень політичної активності особистості. О. Беляєва, Н. Ганіна, Т. Жулковська, І. Корнієнко, Г. Лактіонова, С. Максименко, М. Назаров, А. Студенікін, М. Харитонов,

Г. Циганенко виділяють перелік індивідуально-психологічних характеристик особистості, які зумовлюють її залученість до політичних процесів суспільства.

Разом з тим підкреслимо відсутність у науковій літературі узгодженої позиції щодо впливу психологічних чинників політичної активності особистості на її залученість до політичного життя. Недостатня розробленість теоретичних і практичних аспектів проблеми, об'єктивна потреба суспільства в формуванні особистості громадянина як суб'єкта політичних відносин зумовили вибір теми даного дослідження: „Психологічні чинники політичної активності молоді”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової програми „Вивчення соціально-психологічних особливостей молоді” кафедри соціальної та практичної психології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Тему узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні від 30.03.2010 р. (протокол №2).

Мета дослідження: розкрити особливості впливу психологічних чинників політичної активності особистості на залученість молоді до політичного життя.

Відповідно до мети було визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукових джерел з проблеми політичної активності особистості, визначити психологічні чинники, які детермінують політичну активність особистості, розглянути специфіку психологічних чинників політичної активності молоді.
2. Визначити та розробити методичний інструментарій для вивчення рівня та особливостей політичної активності молоді, а також психологічних чинників, які зумовлюють політичну активність молоді.
3. Провести емпіричне дослідження з метою визначення характеру зв'язку основних психологічних чинників політичної активності молоді та особливостей її залученості до політичного життя.
4. Розробити модель детермінації політичної активності молоді з урахуванням характеру зв'язку між психологічними чинниками, які зумовлюють політичну активність молоді.
5. На основі даних емпіричного дослідження розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня політичної активності молоді для використання їх в освітньому процесі.

Об'єкт дослідження: політична активність молоді.

Предмет дослідження: психологічні чинники політичної активності молоді.

Методи дослідження. У ході розв'язання поставлених завдань було використано такі методи дослідження.

1. Методи теоретичного дослідження (аналіз, систематизація, моделювання) застосовано для узагальнення теоретико-методологічних засад дослідження феномена політичної активності молоді та його психологічних чинників.

2. Емпіричні методи – анкетування (анкета для вивчення рівня і форм політичної участі особистості, анкета для виявлення соціально-психологічних чинників політичної активності особистості), психодіагностичне тестування (модифікований варіант методики вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва), психосемантичні методи (семантичний диференціал для вивчення мотивів політичної поведінки особистості) – використано для визначення рівня та особливостей політичної активності молоді, характеру впливу психологічних чинників політичної активності молоді на її залученість до політичного життя.

3. Методи математичної обробки даних із використанням комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 11.0). Методи математичної статистики (первинний статистичний аналіз, однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA), кореляційний аналіз, факторний аналіз, кластерний аналіз, U-критерій Манна-Уїтні, t-критерій Стьюдента) застосовано для систематизації та групування ознак вищезазначених досліджуваних об'єктів, встановлення зв'язку між змінними.

Організація та експериментальна база дослідження: емпіричне дослідження було проведене протягом 2006-2008 років на базі навчальних закладів, державних установ і приватних організацій м. Чернігова. Загальна кількість учасників дослідження становила 300 осіб (144 чоловіки та 156 жінок) віком від 15 до 30 років.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в наступному:

1) виявлено особливості політичної активності різних вікових і соціальних груп молоді Чернігівської області, зокрема встановлено, що учнівська молодь віддає перевагу участі в діяльності політичних організацій, студентська молодь – участі в масово-політичних акціях, молодь, що працює, – участі у виборчому процесі, а також взаємодії з органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

2) застосовано комплексний підхід до вивчення психологічних чинників політичної активності молоді, побудовано модель детермінації політичної активності молоді, в якій розкрито системний характер зв'язку психологічних чинників політичної активності молоді (цінності, смисложиттєві орієнтації, мотиви політичної поведінки, особливості сімейної соціалізації, особливості спілкування в первинних соціальних групах, ЗМІ як джерела політичного інформування);

3) визначено вікові особливості впливу психологічних чинників політичної активності молоді: по мірі дорослішання політична активність молоді все більше спричиняється впливом індивідуально-психологічних чинників (цінності, смисложиттєві орієнтації, мотиви політичної поведінки) і менше – впливом соціально-психологічних чинників (особливості спілкування в первинних соціальних групах, ЗМІ як джерела політичного інформування).

Практичне значення дослідження полягає у тому, що на основі побудованої моделі детермінації політичної активності молоді було сформульовано ряд психолого-педагогічних рекомендацій, які можуть бути використані в освітньому процесі при викладанні психологічних, політологічних, соціологічних дисциплін, у виховному процесі для розробки науково обґрунтованої програми громадянського виховання молоді.

Результати дослідження використовуються у лекційних та практичних заняттях при викладанні курсу „Політична психологія” (спеціальність „Психологія”) у Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т.Г. Шевченка.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи було оприлюднено на таких наукових конференціях: Міжнародна науково-практична конференція „Проблеми духовності в психології розвитку особистості” (Ніжин, 21-23 травня 2008 р.), Міжнародна наукова конференція „Соціально-психологічні трансформації особистості та суспільства на сучасному етапі” (Чернігів, 20-21 листопада 2008 р.), V Міжнародна науково-практична конференція „Сучасні проблеми екологічної психології” (Київ, 14-15 травня 2009 р.), Перший Всеукраїнський конгрес психологів України (IV з’їзд Товариства психологів України) (Київ, 24-26 жовтня 2005 р.), VI Всеукраїнська науково-практична конференція „Актуальні проблеми практичної психології” (Херсон, 18-19 квітня 2006 р.). Зміст основних положень та результатів дослідження обговорювався на засіданнях кафедри соціальної та практичної психології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Публікації. Зміст та результати дисертаційного дослідження було опубліковано в 6 статтях, у тому числі 3 – у фахових виданнях, затверджених переліком ВАК України, та в матеріалах і тезах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (223 найменування), додатків. Основний текст дисертації викладено на 145 сторінках комп’ютерного тексту. Робота містить 6 таблиць, 6 рисунків, 14 додатків, які розміщуються на 90 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, об'єкт, предмет, сформульовано завдання дослідження. Розкрито наукову новизну, практичне значення дослідження, наведено стисло характеристику використаних методів і дані про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі „*Теоретико-методологічні засади дослідження політичної активності особистості*” висвітлено результати науково-теоретичного аналізу феномена політичної активності особистості. Виділено основні психологічні чинники політичної активності особистості. На основі аналізу вікових закономірностей і соціальних умов розвитку особистості в період молодості визначено психологічні чинники політичної активності молоді.

Психологічний аналіз феномена політичної активності особистості розпочато з визначення поняття „активність особистості”, яке є змістовно складнішим та лексично родовим щодо поняття „політична активність особистості”. Розглянуто розуміння людської активності в працях Л. Виготського, М. Бахтіна, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, в яких підкреслюється соціальний характер людської активності, її зумовленість знаково-символічним буттям людини. Проаналізовано психологічний зміст поняття „активність особистості” в працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, О. Асмолова, А. Брушлинського, С.Максименка, В. Татенка, В. Хайкіна, в яких активність особистості визначається як: 1) функціонально-динамічна якість особистості, що інтегрує й регулює в динаміці особистісну структуру, забезпечуючи особистості можливість враховувати вимоги суспільства і проявляти самостійність в якості суб'єкта життєдіяльності; 2) якісний показник розвитку особистості як суб'єкта життєдіяльності, який, включаючись у систему суспільних відносин, не лише узгоджує індивідуальну активність з вимогами суспільства, але й демонструє соціальну та особистісну зрілість при вирішенні суспільних завдань; 3) показник рівня дієздатності особистості, що проявляється не тільки в адаптації, але й у результативності та інтенсивності перетворювальної діяльності, у ході якої створюється як неприродний предметний світ, так і світ ідей як особливий світ культури.

Політична активність особистості розглядається як конкретизація проявів активності особистості в сфері політичних відносин. Аналіз наукової літератури дозволив виділити два основні підходи до розуміння феномена політичної активності особистості. Відповідно до першого підходу, поняття „політична

активність особистості” є більш загальним щодо понять „політична діяльність” і „політична поведінка”. Кожне з цих понять утілює певні ознаки політичної активності особистості: якщо політична діяльність, а також вищі форми політичної поведінки – це усвідомлена, довільна політична активність, то нижчі форми політичної поведінки – це малоусвідомлювана, спонтанна політична активність. Відповідно до другого підходу, політична активність особистості є динамічною характеристикою політичної діяльності (політичної поведінки). На наш погляд, саме цей підхід є доречним при дослідженні політичної активності особистості, оскільки він ґрунтується на відносно об’єктивних критеріях, які можна емпірично виявляти. У рамках цього підходу індикаторами політичної активності особистості обрано різні форми політичної участі, які було об’єднано в п’ять груп: реакції на політичні події, суспільно-політичну ситуацію в країні; участь у виборчому процесі; участь у діяльності політичних організацій; взаємодія з органами державної влади та органами місцевого самоврядування; участь у масово-політичних акціях.

На основі аналізу наукових джерел виділено психологічні чинники політичної активності особистості, що діють на трьох рівнях: макросоціальному, мікросоціальному, індивідуально-психологічному. Чинники макросоціального рівня (особливості політичної культури суспільства, зумовлені типом політичного устрою держави; стан масової політичної свідомості; соціальні уявлення щодо здійснення чоловічих та жіночих політичних ролей; належність до великої соціальної групи, що визначає як соціальний статус, так і психологічні властивості особистості) відображають психологічні особливості суспільних відносин; чинники мікросоціального рівня (особливості сімейної соціалізації; особливості спілкування в первинних соціальних групах) – особливості соціалізації в безпосередньому соціальному оточенні; чинники індивідуально-психологічного рівня (індивідуально-типологічні характеристики; інтелектуальні здібності; особливості самосвідомості; рівень усвідомлення власних потреб і бажань; високий рівень життєвої активності; сила „Я”; вищий за середній рівень духовної та емоційної зрілості) – психологічні характеристики людини.

Системний характер детермінації політичної активності особистості передбачає, що політична активність особистості є насамперед результатом взаємодії чинників індивідуально-психологічного і мікросоціального рівнів. У свою чергу, психологічні чинники мікросоціального рівня є пов’язаними з психологічними чинниками макросоціального рівня, виступаючи передавальною ланкою між особистістю та великими соціальними спільнотами.

Враховуючи вікові та соціальні закономірності розвитку особистості в період молодості, а також зміни в структурі міжособистісних стосунків у сучасному світі (поширеність як безпосередніх, так і опосередкованих контактів між людьми), конкретизовано індивідуально-психологічні та соціально-психологічні чинники політичної активності молоді. Політична активність молоді визначається передусім такими індивідуально-психологічними чинниками, як цінності, смисложиттєві орієнтації, мотиви політичної поведінки, і такими соціально-психологічними чинниками, як особливості сімейної соціалізації (соціально-економічний статус батьківської сім'ї, психологічні особливості виховання в батьківській сім'ї, психологічні особливості залученості батьків до суспільно-політичного життя), особливості спілкування в первинних соціальних групах (рівень політизації мікросередовища та його вплив на політичні орієнтації особистості), ЗМІ як джерела політичного інформування.

У другому розділі *„Організація і методичні засоби емпіричного дослідження індивідуально-психологічних та соціально-психологічних чинників політичної активності молоді”* обґрунтовано програму емпіричного дослідження рівня та особливостей політичної активності молоді, а також індивідуально-психологічних і соціально-психологічних чинників, які зумовлюють її залученість до політичного життя; вибір та розробку психометричних процедур; психологічну характеристику вибірки; наводяться результати емпіричного дослідження рівня і особливостей політичної активності різних вікових та соціальних груп молоді.

Відповідно до розуміння психологічного змісту політичної активності особистості, а також теоретично виділених індивідуально-психологічних і соціально-психологічних чинників політичної активності молоді обґрунтовано доцільність використання такого методичного інструментарію: анкета для визначення рівня і форм політичної участі особистості, модифікований варіант методики вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва, методика семантичного диференціалу для вивчення мотивів політичної поведінки особистості, анкета для виявлення соціально-психологічних чинників політичної активності особистості.

Загальна вибірка емпіричного дослідження становить 300 осіб, з них 144 (48%) чоловіки та 156 (52%) жінок, віком від 15 до 30 років. Вибірка була побудована таким чином, щоб відобразити основні вікові та соціальні групи молоді: *учнівська молодь* – учні Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді, Чернігівського загальноосвітнього навчального закладу I-III ст. №21, Чернігівського вищого професійного училища побутового

обслуговування, Чернігівського професійного будівельного ліцею (100 осіб, з них 46 хлопців та 54 дівчини, віком від 15 до 17 років); *студентська молодь* – студенти Чернігівського кооперативного технікуму, Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці, Чернігівського національного педагогічного університету (100 осіб, з них 50 хлопців і 50 дівчат, віком від 18 до 21 року); *молодь, що працює* в державних установах і приватних організаціях міста (100 осіб, з них 48 чоловіків та 52 жінки, віком від 19 до 30 років).

Для виявлення особливостей залученості молоді до політичного життя учнівську молодь, студентську молодь і молодь, що працює, було розподілено на три групи: з низьким, середнім та високим рівнем політичної активності. Критерієм розподілу на групи за рівнем політичної активності обрано кількість форм політичної участі, які молодь реалізує в своїй поведінці „часто” і „дуже часто”, що відображає ситуативність (низький рівень політичної активності), періодичність (середній рівень політичної активності), регулярність (високий рівень політичної активності) залученості молоді до політичного життя.

Встановлено, що політична активність молоді підвищується залежно від віку і форми зайнятості: нижчий рівень політичної активності демонструє учнівська молодь, вищий рівень – студентська молодь та молодь, що працює. Це можна пояснити як закономірностями політичної соціалізації (відомо, що до 18 років людина залучається до політики переважно на когнітивно-емоційному рівні, після 18 років – на поведінково-дійовому рівні), так і особливостями зайнятості (навчання в професійних навчальних закладах створює можливість поглибити політичні знання та спробувати себе в нових видах діяльності, а професійна діяльність сприяє осмисленню своїх інтересів і шляхів їх реалізації). Отже, по мірі набуття статусу суб'єкта політичних відносин, а також накопичення життєвого досвіду, що пов'язано з розширенням видів діяльності, освоєнням в ході їх реалізації нових соціальних ролей, молодь стає все більш активним учасником політичних процесів.

Показано, що різні вікові та соціальні групи молоді включаються в політичний процес переважно на рівні психологічної залученості до політичного життя, що виражається в споживанні політичних повідомлень різних ЗМІ, а також в обміні думками, міркуваннями, враженнями щодо суспільно-політичної дійсності з безпосереднім соціальним оточенням. По мірі підвищення рівня політичної активності учнівська молодь віддає перевагу участі в діяльності політичних організацій, студентська молодь – участі в масово-політичних акціях, молодь, що працює, – участі у виборчому процесі, а також взаємодії з органами державної влади та органами місцевого самоврядування. На нашу думку, це свідчить про прагнення

учнівської молоді орієнтуватися на знання дорослих через відсутність власного досвіду політичної участі, про бажання студентської молоді самостійно набувати досвіду політичної участі через включення в яскраві політичні заходи, про досягнення молоддю, що працює, певного рівня компетентності при вирішенні суспільно-політичних проблем.

У різних вікових і соціальних групах молоді з низьким та середнім рівнем політичної активності не виявлено статистично значущої відмінності за більшістю груп форм політичної участі. Це вказує на гомогенність груп молоді з низьким і середнім рівнем політичної активності, що не дозволяє визначити відмінності в їх залученості до політичного життя. Тому при подальшому аналізі емпіричних даних було використано метод порівняння контрастних груп (порівнювалися групи молоді з високим та низьким рівнем політичної активності).

У третьому розділі „Емпіричне дослідження індивідуально-психологічних та соціально-психологічних чинників політичної активності молоді” інтерпретовано кількісні та якісні показники психологічних чинників політичної активності молоді, узагальнено результати емпіричного дослідження в моделі детермінації політичної активності молоді.

Встановлено позитивні кореляційні зв'язки між показником рівня політичної активності молоді та мотивами політичного інтересу ($p \leq 0,01$), ідеологічними мотивами ($p \leq 0,01$), мотивами перетворення світу ($p \leq 0,01$), мотивами влади ($p \leq 0,01$), мотивами спілкування ($p \leq 0,01$), частотою обговорення політичної інформації з іншими людьми ($p \leq 0,01$), частотою звернення за політичною інформацією до різних ЗМІ ($p \leq 0,01$). Отримані результати свідчать про те, що політична активність молоді – це складне системне явище, пов'язане з різними характеристиками особистості, мікро- і макросередовища, в яких це явище існує як цілісна система.

Порівняння ціннісних орієнтацій молоді з високим та низьким рівнем політичної активності свідчить про те, що основними орієнтирами в обох групах молоді є повсякденно-життєві та просоціальні цінності, які відображають прагнення бути здоровим, мати близькі міжособистісні стосунки, самореалізуватися в професійній діяльності, відчувати впевненість у собі. Основними засобами досягнення вказаних життєвих цілей обираються високі моральні якості та високорозвинуте почуття обов'язку, доброзичливість у ставленні до інших людей. Водночас молодь виявляє байдужість до політичних, екологічних і релігійних цінностей, до можливості визнання своїх досягнень на суспільному рівні. Вона не схвалює як надмірно високий рівень домагань, догматичність у стосунках, так і занадто безкорисливе, поблажливе ставлення до дійсності та до інших людей.

Оскільки ієрархія значущості термінальних та інструментальних цінностей не дозволяє визначити суттєву різницю в ціннісних орієнтаціях молоді з високим і низьким рівнем політичної активності, було розкрито глибинну структуру цих цінностей на рівні індивідуальної свідомості за допомогою кластерного аналізу.

У свідомості молоді з високим рівнем політичної активності термінальні цінності репрезентовано такими категоріями, як „сфера міжособистісних стосунків людини”, „самовизначення людини в житті”, „реалізація людиною власного потенціалу”, „усвідомлення людиною залежності благополуччя власного життя від загальних проблем людства”; інструментальні цінності – такими категоріями, як „особистісні якості, що забезпечують встановлення та підтримку міжособистісних стосунків”, „моральні принципи ставлення до себе, до інших людей, до світу”, „особистісні якості, що забезпечують самоствердження та досягнення поставленої мети”.

У свідомості молоді з низьким рівнем політичної активності термінальні цінності представлено такими категоріями, як „професійна діяльність людини в широкому соціальному контексті”, „продуктивність людського існування”, „сфера міжособистісних стосунків людини”, „особистісне самовизначення і самовдосконалення людини”; інструментальні цінності – такими категоріями, як „особистісні якості, що забезпечують самоствердження і досягнення поставленої мети”, „суб’єкт-суб’єктний характер міжособистісних стосунків”, „особистісні якості, що забезпечують дотримання правил поведінки в суспільстві та виконання діяльності”, „особистісні якості, що забезпечують встановлення і підтримку міжособистісних стосунків”.

Порівняння характеру осмисленості життя молоді з високим і низьким рівнем політичної активності дозволило виявити статистично значущі відмінності в порівнюваних групах за всіма показниками осмисленості життя: за загальним показником ($p \leq 0,01$), за смисложиттєвими орієнтаціями „мета в житті” ($p \leq 0,01$), „процес життя” ($p \leq 0,01$), „результативність життя” ($p \leq 0,05$), за внутрішніми локусами контролю „Я – хазяїн життя” ($p \leq 0,01$), „керованість життям” ($p \leq 0,05$). Отримані результати свідчать про те, що молодь з високим рівнем політичної активності в більшій мірі переживає онтологічну значущість життя, ніж молодь з низьким рівнем політичної активності. Вона схильна позитивно оцінювати процес власного життя як у минулому, так і тепер, сприймаючи його як продуктивний, цікавий, емоційно насичений, сповнений сенсу. Для неї властиві чіткіші цілі на майбутнє, що надає процесу її життя більшої осмисленості, спрямованості та часової перспективи, а також вищий рівень віри у власні сили, який спонукає її

розбудовувати своє життя відповідно до поставлених цілей і уявлень про його сенс. Відповідно молодь з низьким рівнем політичної активності має нижчий рівень задоволеності власним життям як у минулому, так і тепер. Для неї притаманні менш визначені цілі на майбутнє й нижчий рівень впевненості в своїх силах, що заважає їй ініціювати життєві зміни та контролювати події власного життя.

Порівняння психологічних аспектів мікросередовища молоді з високим та низьким рівнем політичної активності дозволило виявити низку психологічних особливостей мікросередовища в обох групах молоді.

Для батьківських сімей молоді з високим рівнем політичної активності властивий більший інтерес до подій суспільно-політичного життя, ніж для батьківських сімей молоді з низьким рівнем політичної активності. Якщо в батьківських сім'ях молодих людей з високим рівнем політичної активності політика є актуальною темою для обговорення, особливо під час загострення суспільно-політичної ситуації, то в батьківських сім'ях молодих людей з низьким рівнем політичної активності політикою або взагалі не цікавляться, або цікавляться залежно від політичної ситуації, передусім напередодні виборів.

Батьківські сім'ї молоді з високим рівнем політичної активності характеризуються середнім рівнем однорідності суспільно-політичних поглядів їх членів. У цих сім'ях періодично виникають суперечки, пов'язані з обговоренням подій суспільно-політичного життя, з обґрунтуванням власної політичної позиції, які найчастіше завершуються або досягненням згоди, або визнанням права іншої людини мати власну думку щодо політики. У батьківських сім'ях молоді з низьким рівнем політичної активності або взагалі не цікавляться політикою, або мають однаковість при обговоренні подій суспільно-політичного життя, або досягають її після певних суперечок.

Батьки молодих людей з високим рівнем політичної активності в більшій мірі залучені до політичного життя, ніж батьки молодих людей з низьким рівнем політичної активності. Особливо помітною є різниця в рівні та формах залученості до політичного життя матерів молодих людей обох груп.

Молодь з високим рівнем політичної активності має вищий рівень політизації мікросередовища, ніж молодь з низьким рівнем політичної активності. В її мікросередовищі частіше обмінюються думками, міркуваннями, враженнями щодо подій суспільно-політичного життя різні категорії людей – як ті, з якими молодь спілкується постійно, так і ті, з якими вона спілкується за збігом обставин.

Молодь з високим рівнем політичної активності має більше усталених, важливих для неї комунікативних зв'язків з політизованим мікросередовищем, ніж

молодь з низьким рівнем політичної активності. Вона вказує на значущість для неї думок людей, які є компетентними в питаннях політики, або людей, стосунки з якими ґрунтуються на кровній спорідненості, духовній близькості, спільних навчальних або професійних інтересах, для становлення своїх політичних поглядів та позицій як у минулому, так і тепер.

Молодь з високим рівнем політичної активності частіше звертається за політичною інформацією до різних ЗМІ (радіо, телебачення, преса, Інтернет), ніж молодь з низьким рівнем політичної активності.

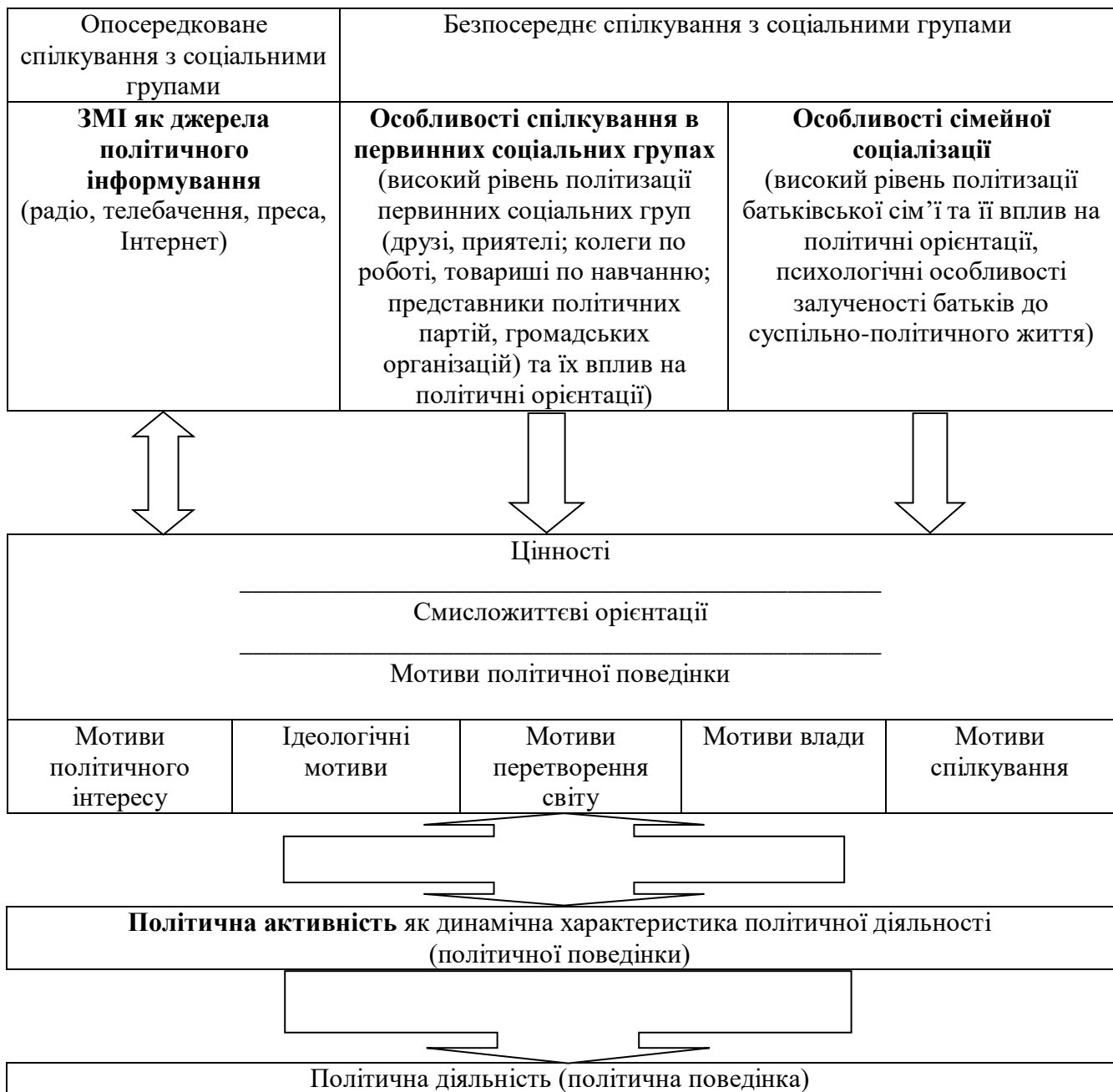
Для виявлення психологічних детермінант політичної поведінки молоді було проведено факторний аналіз отриманих даних.

Встановлено, що незалежно від рівня політичної активності молодь виявляє інтерес до політики як до сфери діяльності, розглядаючи її як спосіб інтеграції в суспільство. У той же час зацікавленість політикою набуває різного характеру для молоді з високим і низьким рівнем політичної активності: якщо для молоді з високим рівнем політичної активності політика є засобом життєвого самовизначення та реалізації сенсу власного життя, то для молоді з низьким рівнем політичної активності – засобом особистісної і професійної самоактуалізації. Виявлено, що молодь з низьким рівнем політичної активності є більш орієнтованою на думки соціального оточення щодо політики, ніж молодь з високим рівнем політичної активності. На наш погляд, це вказує на вищий рівень готовності молоді з низьким рівнем політичної активності залучатися до політичного життя внаслідок ідеологічних закликів тих або інших суб'єктів політики на відміну від молоді з високим рівнем політичної активності.

Порівняння психологічних детермінант політичної поведінки різних вікових та соціальних груп молоді свідчить про те, що з віком підвищується рівень усвідомлення та осмислення молоддю сенсу власної політичної участі. Для учнівської молоді характерно або ідеалізоване ставлення до політики через відсутність власного досвіду політичної участі, або прагнення отримувати схвалення своєї політичної поведінки з боку референтних соціальних груп. Для студентської молоді властива орієнтація на пошук свого місця в суспільстві, що супроводжується визначенням і відстоюванням власної політичної позиції через політичну участь або ухиляння від політичної участі. Для молоді, що працює, притаманна спрямованість на самоствердження та підвищення соціального статусу в суспільстві, що пов'язано з розумінням політики як важливої сфери суспільного життя, яку необхідно враховувати при здійсненні самоактуалізації. У той же час з віком зменшується вплив ЗМІ та безпосереднього соціального оточення (друзі, приятелі; колеги по

роботі, товариші по навчанню; представники політичних партій, громадських організацій) на політичну активність молоді. Незмінним залишається лише вплив батьківської сім'ї на залученість молоді до політичного життя.

На основі аналізу результатів емпіричного дослідження було побудовано модель детермінації політичної активності молоді (Рис. 1).

Рис. 1. Модель детермінації політичної активності молоді

На основі узагальнення результатів дослідження було розроблено практичні рекомендації психологам, спрямовані на підвищення рівня політичної активності молоді в освітньому процесі, які включають пропозиції щодо стимулювання розвитку політичних компонентів особистісної спрямованості, комунікативних

умінь презентувати власні політичні погляди і переконання, аналізувати та оцінювати політичні повідомлення із ЗМІ.

ВИСНОВКИ

Результати дисертаційного дослідження рівня політичної активності молоді та психологічних чинників, які його визначають, дають підстави для таких висновків:

1. Теоретико-методологічний аналіз феномена політичної активності особистості показав, що політичну активність особистості можна визначити як динамічну характеристику її політичної діяльності (політичної поведінки). Індикаторами політичної активності особистості обрано різні форми політичної участі, які було об'єднано в п'ять груп: реакції на політичні події, суспільно-політичну ситуацію в країні; участь у виборчому процесі; участь у діяльності політичних організацій; взаємодія з органами державної влади та органами місцевого самоврядування; участь у масово-політичних акціях.

2. Теоретично виявлено та емпірично обґрунтовано, що до основних психологічних чинників, які зумовлюють рівень політичної активності молоді, належать індивідуально-психологічні чинники (цінності, смисложиттєві орієнтації, мотиви політичної поведінки) та соціально-психологічні чинники (особливості сімейної соціалізації, особливості спілкування в первинних соціальних групах, ЗМІ як джерела політичного інформування).

3. Відповідно до побудованої моделі детермінації політичної активності молоді основним регулятором політичної активності молоді є мотиви політичної поведінки, серед яких провідну роль відіграють політичний інтерес, ідеологічні мотиви, мотиви перетворення світу, мотиви влади, мотиви спілкування. Всі інші індивідуально-психологічні та соціально-психологічні чинники визначають політичну активність молоді опосередковано, переломлюючись крізь систему мотивів її політичної поведінки.

4. Розкрито характер взаємозв'язку індивідуально-психологічних чинників політичної активності молоді. З'ясовано, що залученість молоді до політичного життя спричиняється змістом категоріальної структури цінностей на рівні індивідуальної свідомості та характером осмисленості життя, які визначають мотиви політичної поведінки молоді. Високий рівень політичної активності молоді зумовлюється усвідомленням залежності благополуччя власного життя від вирішення проблем розвитку суспільства, наданням цим проблемам духовного характеру, ставленням до політики як до засобу життєвого самовизначення та

реалізації сенсу власного життя; низький рівень політичної активності молоді – усвідомленням проблем розвитку суспільства крізь призму індивідуальних інтересів, наданням цим проблемам матеріального характеру, ставленням до політики як до засобу особистісної та професійної самореалізації. По мірі того, як залученість до політичного життя набуває ціннісно-орієнтаційного характеру, у молоді формується стійкий комплекс мотивів політичної поведінки.

5. Визначено характер взаємозв'язку соціально-психологічних чинників політичної активності молоді. З'ясовано, що залученість молоді до політичного життя детермінується рівнем політизації референтних соціальних груп, з якими молодь контактує через безпосереднє спілкування, та впливом ЗМІ. Психологічними особливостями мікросередовища молоді з високим рівнем політичної активності є вищий рівень політизації як сімейного, так і позасімейного соціального оточення, наявність усталених комунікативних зв'язків з політизованим соціальним оточенням, вищий рівень залученості батьків до політичних процесів суспільства, порівняно з психологічними особливостями мікросередовища молоді з низьким рівнем політичної активності. Встановлено, що вплив соціально-психологічних чинників політичної активності молоді зумовлюється значенням для неї політичних думок представників соціального оточення та політичних повідомлень із ЗМІ.

6. Виявлено характер зв'язку між індивідуально-психологічними та соціально-психологічними чинниками політичної активності молоді. По мірі усвідомлення себе суб'єктом політичних відносин молодь більше орієнтується на власні політичні позиції, ніж на думки представників соціального оточення щодо політики і політичні повідомлення із ЗМІ.

7. Встановлено особливості впливу психологічних чинників політичної активності протягом періоду молодості. З набуттям комплексу політичних прав і накопиченням життєвого досвіду змінюється співвідношення між індивідуально-психологічними та соціально-психологічними чинниками в детермінації політичної активності молоді: індивідуально-психологічні чинники (цінності, смисложиттєві орієнтації, мотиви політичної поведінки) починають у більшій мірі визначати залученість молоді до політичного життя, ніж соціально-психологічні чинники (особливості спілкування в первинних соціальних групах (друзі, приятелі; колеги по роботі, товариші по навчанню; представники політичних партій, громадських організацій), ЗМІ як джерела політичного інформування).

Результати дослідження дають змогу окреслити перспективи подальших теоретичних і практичних розробок, що впливають із його контексту. Перспективними, зокрема, можуть стати дослідження психологічних механізмів

політичної активності особистості, особливостей політичної активності різних вікових, статевих, регіональних, професійних груп.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

● Статті у фахових виданнях, включених до переліку ВАК України:

1. Психологічні чинники політичної активності особистості // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, М.В. Папучі]. – Київ-Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2008. – Т. 10, вип. 6, ч. 2. – С. 10-14.

2. Особливості ціннісних орієнтацій молоді в період професійного становлення // Проблеми загальної та педагогічної психології : [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка]. – К. : Гнозис, 2006. – Т. VIII, вип. 7. – С. 211-218.

3. Цінності безпеки життєдіяльності в аксіологічному просторі молоді // Актуальні проблеми психології : Екологічна психологія : [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 7, вип. 20, ч. 1. – С. 252-255.

● Статті в інших наукових збірниках та періодичних виданнях:

1. Індивідуально-психологічні та соціально-психологічні чинники політичної активності молоді : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції [„Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви”], (14-15 травня 2009 р.) : тези / Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича / редкол. : І.М. Зварич та ін. – Чернівці : Книга – XXI, 2009. – С. 167-169.

2. Особливості соціальних цінностей молоді в період трансформаційних процесів у суспільстві // Актуальні проблеми практичної психології : [зб. наук. праць Інституту психології, історії та соціології Херсонського державного університету / наук. ред. М.Й. Боришевський, Л.Ф. Бурлачук та ін.]. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2006. – С. 132-135.

3. Психологічний аналіз категорії „політична активність особистості” // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія : Психологічні науки : [зб. наук. праць у 2 т. / наук. ред. Скок М.А.]. – Чернігів : ЧДПУ, 2009. – Вип. 74. – Т. 2. – С. 15-19.

АНОТАЦІЇ

Лісневська А.О. Психологічні чинники політичної активності молоді. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.11 – політична психологія. Інститут соціальної та політичної психології АПН України, Київ, 2010.

Дисертаційна робота присвячена вивченню психологічних чинників політичної активності молоді. У роботі представлено результати дослідження особливостей політичної активності різних вікових та соціальних груп молоді. Показано зв'язок індивідуально-психологічних чинників (цінності, смисложиттєві орієнтації, мотиви політичної поведінки) і соціально-психологічних чинників (особливості сімейної соціалізації, особливості спілкування в первинних соціальних групах, ЗМІ як джерела політичного інформування), які визначають залученість молоді до політичного життя, на основі якого було побудовано модель детермінації політичної активності молоді. Відповідно до цієї моделі основним регулятором політичної активності молоді є мотиви політичної поведінки. Всі інші індивідуально-психологічні та соціально-психологічні чинники визначають політичну активність молоді опосередковано, переломлюючись крізь систему мотивів політичної поведінки.

Ключові слова: політична активність, залученість до політичного життя, психологічні чинники політичної активності.

Лисневская А.А. Психологические факторы политической активности молодежи. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.11 – политическая психология. Институт социальной и политической психологии АПН Украины, Киев, 2010.

Диссертация посвящена изучению психологических факторов политической активности молодежи.

На основании теоретического анализа политическая активность личности рассматривается как динамическая характеристика ее политической деятельности (политического поведения). В качестве индикаторов политической активности личности определены разные формы политического участия, которые были объединены в пять групп: реакции на политические события, общественно-

политическую ситуацию в стране; участие в избирательном процессе; участие в деятельности политических организаций; взаимодействие с органами государственной власти и органами местного самоуправления; участие в массовых политических акциях. Охарактеризованы психологические факторы политической активности молодежи: индивидуально-психологические (ценности, смысложизненные ориентации, мотивы политического поведения) и социально-психологические (особенности семейной социализации, особенности общения в первичных социальных группах, СМИ как источник политического информирования).

Раскрыты особенности вовлеченности разных возрастных и социальных групп молодежи в политическую жизнь. Показано, что ученическая молодежь отдает предпочтение участию в деятельности политических организаций, студенческая молодежь – участию в массовых политических акциях, работающая молодежь – участию в избирательном процессе, а также взаимодействию с органами государственной власти и органами местного самоуправления.

Установлена связь между индивидуально-психологическими и социально-психологическими факторами, которые обуславливают вовлеченность молодежи в политическую жизнь, на основе которой была построена модель детерминации политической активности молодежи. В соответствии с этой моделью основным регулятором политической активности молодежи являются политические мотивы, среди которых ведущую роль играют политический интерес, идеологические мотивы, мотивы преобразования мира, мотивы власти, мотивы общения. Все другие индивидуально-психологические и социально-психологические факторы определяют политическую активность молодежи опосредствовано, преломляясь сквозь систему мотивов ее политического поведения.

Раскрыт характер взаимосвязи индивидуально-психологических факторов политической активности молодежи. Установлено, что вовлеченность молодежи в политическую жизнь обуславливается содержанием категориальной структуры ценностей на уровне индивидуального сознания и характером осмысленности жизни, которые определяют систему мотивов политического поведения молодежи.

Обосновано характер взаимосвязи социально-психологических факторов политической активности молодежи. Показано, что вовлеченность молодежи в политическую жизнь детерминируется уровнем политизации референтных социальных групп, с которыми молодежь контактирует с помощью непосредственного общения, и воздействием СМИ. При этом влияние социально-психологических факторов политической активности молодежи связано со

значением для молодых людей мнений представителей социального окружения относительно политики, а также политических сообщений из СМИ.

Раскрыт характер связи между индивидуально-психологическими и социально-психологическими факторами политической активности молодежи. По мере осознания себя субъектом политических отношений молодежь начинает больше ориентироваться на собственные политические взгляды, чем на мнения представителей социального окружения относительно политики, а также политические сообщения из СМИ.

Определены особенности влияния психологических факторов политической активности на протяжении периода молодости. С приобретением комплекса политических прав и накоплением жизненного опыта изменяется соотношение между индивидуально-психологическими и социально-психологическими факторами в детерминации политической активности молодежи: индивидуально-психологические факторы начинают в большей мере определять вовлеченность молодежи в политическую жизнь, чем социально-психологические факторы.

Ключевые слова: политическая активность, вовлеченность в политическую жизнь, психологические факторы политической активности.

Lisnevskia A.O. Psychological factors of youth political activity. – Manuscript.

Dissertation for Candidate degree in Psychological sciences. Specialization 19.00.11 – political psychology. – Institute of Social and Political Psychology, Academy of Pedagogical sciences of Ukraine. – Kyiv, 2010.

Dissertation is devoted to the studying of psychological factors of youth political activity. The research results of political activity peculiarities of different age groups and social youth groups are presented. The connection between individual and psychological factors (values, life-meaning attitudes, motives of political behaviour) and social and psychological factors (peculiarities of family socialization, peculiarities of communication in primary social groups, the mass media as the source of political information) is shown and on the basis of this connection the determination model of youth political activity is developed. According to this model the main regulator of youth political activity is the motives of political behaviour. The rest of the individual and psychological, social and psychological factors determines youth political activity indirectly through the system of political behaviour motives.

Key words: political activity, involvement into political life, psychological factors of political activity.